

Keli pastebėjimai apie Baltijos šalių diplomatų santykius su JAV valstybės departamentu

Asta Petraitytė-Briedienė

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 58, Kaunas,
el. p. asta.petraityte-briediene@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje, remiantis JAV, taip pat Lietuvos, Latvijos ir Estijos archyvine bei istoriografinė medžiaga, trumpai pristatoma Baltijos šalių diplomatų santykių su JAV valstybės departamentu raida. 1940-aisiais JAV, nepripažindamos Baltijos šalių aneksijos ir okupacijos, nenutraukė su jomis diplomatinių santykių. Vašingtone, Niujorke ir Čikagoje toliau veikė šių šalių pasiuntinybės, generaliniai konsulatai ir / ar konsulatai. Baltijos šalių diplomatai, veikdami kartu, apgalvotai, organizuotai ir vieningai, palaikė nuolatinius ryšius su JAV valstybės departamentu. Keturių šalių santykiai buvo dalykiškai draugiški.

Esminiai žodžiai: Baltijos šalių diplomatai, JAV valstybės departamentas, diplomatiniai santykiai, Šaltasis karas.

Abstract. The US, refusing to recognise the annexation and occupation of the Baltic States, did not break diplomatic relations with them after 1940. Legations, consulates general and / or consulates of these countries continued to operate in Washington, New York and Chicago. Acting together, the Baltic diplomats were organized and united; they maintained regular contact with the US Department of State. The relations of the four countries were businesslike and friendly.

Keywords: Baltic diplomats, US Department of State, diplomatic relations, Cold War.

Įvadas

Trys Baltijos šalys – Lietuva, Latvija ir Estija – nepriklausomomis valstybėmis tapo 1918 m. Jų sinchroniškai susidėliojusią XX a. istoriją koreguoja nedideli kalendoriniai skirtumai: lietuviai ir estai nepriklausomybės aktus paskelbė minėtų metų vasario 16 ir 24, o Latvija – lapkričio 18 d. Sovietų okupacija į visas tris šalis įžengė padieniu: 1940 m. birželio 15, 16 ir 17 d. Tik atkurtos nepriklausomybės aktus šalys skelbė skirtingais metais. Baltijos šalių diplomatiniai santykiai su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis taip pat vystėsi sinchroniškai.

Pirmieji lietuvių, latvių ir estų tarpvalstybiniai kontaktai su JAV buvo pradėti megzti 1919 m., kai visos trys šalys, pasiskelbusios nepriklausomomis valstybėmis, siekė tarptautinio pripažinimo. Remiantis JAV valstybės departamento (toliau – JAV VD) archyviniais dokumentais, jų klausimas buvo svarstomas „bendrame puode“ ir kartais kartu su Suomija ir Lenkija, kaip buvusiomis Rusijos teritorijomis. Trijų Baltijos šalių delegacijos siekė diplomatinių kontaktų Paryžiaus taikos konferencijoje, tarpininkaujant kitoms šalims. 1919 m. pabaigoje JAV VD savo atstovu kontaktams su Baltijos šalių vyriausybėmis paskyrė Johną A. Gade, vėliau – Evaną E. Youngą. Pastarasis ir buvo tas geros žinios, kad JAV pripažįsta šias šalis ir *de facto*, ir *de jure*, nešėjas. Tai įvyko vienu metu – 1922 m. liepos 28 d. Netrukus šiapus ir anapus Atlanto įsikūrė keturių valstybių atstovybės: ambasada, pasiuntinybės, generaliniai konsulatai ar konsulatai. Iki šiol, t. y. beveik šimtą metų, besitęsiantys diplomatiniai Baltijos šalių ir JAV santykiai niekada nebuvo nutrūkę. Jų nenutraukė ir penkis dešimtmečius trūkusi sovietinė okupacija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Nors po tragiško 1940 m. birželio JAV buvo priverstos savo diplomatus atšaukti iš Baltijos šalių, tačiau šių šalių diplomatinės atstovybės jos teritorijoje veikė ir toliau. Užsiminta apie „bendrą puodą“, tad jis, sovietams okupavus tris Baltijos šalis, nebuvo „išmestas“.

Pirmieji JAV valdžios žingsniai, kaip reakcija į Baltijos šalyse įvykusias permainas, buvo labai apgalvoti: Amerikos centriniame banke (arba Federaliniame rezervų banke) buvo užšaldyti visų trijų valstybių aukso ir valiutos fondai. Po to, t. y. 1940 m. liepos 23 d., buvo paskelbtas JAV VD laikinojo sekretoriaus Benjamino Sumnero Welles'o pareiškimas apie Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimą. Šis pareiškimas tapo ir Baltijos šalių diplomatų išlikimo pagrindu, ir kraštų „Laisvės bylos“ kertiniu akmeniu. Prie tokios JAV laikysenos labai prisidėjo paskutiniaisiais metais iki sovietinės okupacijos trijose Baltijos šalyse rezidavę amerikiečiai diplomatai. Tai Owenas Noremas, Johnas C. Wiley'us ir Walteris Leonardas, „kurie ten būdami matė visus įvykius 1940 m. ir pranešė savo vyriausybei visus suktus sovietų veiksmus“¹. Žvelgiant į priekį, JAV diplomatų patirtis „anapus geležinės uždangos“ Baltijos šalių diplomatams buvo tik į naudą. Vėliau, t. y. po 1940-ųjų liepos mėn., iš JAV pusės bent mėnesį nebuvo pareikšta jokios oficialios nuomo-

¹ Ateitis priklauso ryžtingiesiems. Pokalbis su nepriklausomos Lietuvos atstovu dr. S. A. Bačkiu Vašingtone. *Tėviškės žiburiai*, 1982, vasario 18, Nr. 8 (1671), p. 1.

nės. Likę be valstybių, bet pasilikę toliau atstovauti savo šalims anapus Atlanto, Baltijos šalių diplomatai iš pradžių laukė karo pabaigos ir tikėjosi didžiųjų permainų. Atsidūrę neįprastose sąlygose, diplomatai guodėsi, kad kolegoms Senajame žemyne buvo sunkiau („kitiems kolegoms net teko bombų ragauti“²). Pasibaigęs karas ir laukta taika Baltijos šalių diplomatomis didesnių permainų neatnešė. Priešingai – netrukus prasidėjęs Šaltasis karas tarsi įšaldė ir juos su visais turėtais titulais ir finansais. („Atsimenu, kad patarėjo atveju Departament’e buvo man pareikšta nuomonė, kad titulams laikas nepatogus.“³)

Per penkiasdešimt sovietinės okupacijos metų laisvi Baltijos šalių diplomatai, rezidavę JAV, nuolat palaikė privalomus kontaktus su JAV VD (t. y. Užsienio reikalų ministerija). Vašingtone, Niujorke, Čikagoje dirbusių diplomatų laikysena, patirtis ir santykiai su JAV VD yra vertinga išimtis XX a. tarptautinės diplomatijos istorijoje.

Apie Lietuvos, Latvijos ir Estijos diplomatus, išlikusius savo postuose, yra rašyta atskiros šalies monografijose, biografinuose, atsiminimuose, paskelbtuose dokumentų rinkiniuose. Jie – tai diplomatai be valstybių, pasiuntiniai, generaliniai konsulai, konsulai ir nė vieno ambasadoriaus (iki Antrojo pasaulinio karo ambasadas turėjo tik didžiosios valstybės. Viena visoms trims Baltijos šalims JAV ambasada buvo įsikūrusi Latvijos sostinėje Rygoje, o Lietuvoje ir Estijoje veikė JAV pasiuntinybės ir konsulatai). Tad ryšiai kraštų okupacijos metais ir jų išskirtinumas ir yra šio straipsnio objektas, logiškai įrėmintas į chronologines ribas: nuo Baltijos šalių sovietinės okupacijos iki šių šalių nepriklausomybių atkūrimo.

Šiame straipsnyje iš esmės remiamasi JAV VD archyvais, kurie saugomi JAV nacionaliniame archyve Vašingtone (toliau – USA, *National archives*), ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) dokumentais, jų analize. Tekstui parengti buvo peržiūrėtas istoriko ir diplomato dr. Lauryno Janušausko archyvas, kuris saugomas Vytauto Didžiojo universitete, S. ir S. Lozoraičių muziejuje (toliau – VDU, LM), fonde Nr. 2. Šio archyvu pagrindu dr. L. Jonušauskas parengė pirmą išsamią monografiją apie lietuvių diplomatus Šaltojo karo metais *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*⁴. Vardijamų JAV VD pareigūnų biografijas padėjo atkurti minėtas NARA archyvas ir JAV spauda (*New York Times*, *The Washington Post*, *Times*), prieinama internetu, taip pat lietuviška (*Akiračiai*, *Pasaulio lietuvis*). Ko gero, išsamiausi tekstai, paskelbti anglų kalba apie Lietuvos ir Latvijos bei Estijos diplomatus, veikusius Šaltojo karo metais, būtų: James T. McHugh ir James S. Pacy *Diplomats without a country – Baltic diplomacy, International law, and the Cold War*⁵; John Hiden, Vahur Made, David J. Smith

² 1949 04 30 Povilo Žadeikio konfidencialus raštas Nr. 853 ministrui S. Lozoraičiui. *Vytauto Didžiojo universitetas, Lozoraičių muziejus* (toliau – VDU, LM), f. 2, ap. 1, b. 5, l. 131.

³ Ten pat.

⁴ JONUŠAUSKAS, Laurynas. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003.

⁵ MCHUGH, James T.; PACY, James S. *Diplomats without a country: Baltic diplomacy, International law, and the Cold War*. London: Greenwood Press, 2001.

*The Baltic Question During the Cold War*⁶. Nors chronologiškai nesutampa, tačiau apie pokarinius Baltijos šalių diplomatų santykius su JAV VD rašoma ir viename iš Kaarelo Piirimäe monografijos *Churchill, and the Baltic Question – Allied Relations During the Second World War*⁷ skyrių. Kurioje JAV VD „lentynėlėje“ buvo laikoma Baltijos šalių diplomatų „registras“, paaiškinama JAV VD pareigūno Paulo A. Goble straipsnyje *Organizational Charts and Policy Outcomes*⁸. Taip pat naudoti diplomatų Aniceto Simučio archyvai, saugomi Vytauto Didžiojo universitete, Lietuvos išeivijos institute (toliau – VDU, LII), dr. Stasio Antano Bačkio prisiminimai⁹, Vytauto Landsbergio publikuoti šaltiniai¹⁰ ir Juozos Skiriaus¹¹, Astos Petraitytės-Briedienės monografijos apie LDT šefą¹² ir Vašingtone rezidavusius diplomatą¹³. Šio glausto teksto istoriografinį pamatą sutvirtina interviu su JAV VD pareigūnu, kuris tiesiogiai dirbo su Baltijos šalių diplomatais¹⁴.

Baltijos šalių diplomatų biografiniai portretai

Sovietams okupavus Baltijos šalis, tolimesnis lietuvių, latvių ir estų diplomatų likimas priklausė nuo atskiros šalies užsienio politikos ir jos dvišalių santykių su sovietais. Tad buvo uždaryti visi Baltijos šalių diplomatiniai postai Rytų Europoje, taip pat Italijoje, Vokietijoje, Skandinavijos kraštuose, kiek vėliau – Šveicarijoje. Keliose šalyse išlikusios Baltijos šalių diplomatinės atstovybės dėl politinių ir ne mažiau svarbių finansinių priežasčių buvo minimalios, tarsi sustingusios laike. Nes iš karto po sovietinės okupacijos diplomatinį postų personalas vidaus susitarimu buvo sumažintas iki minimumo (vieno ar dviejų narių), kad galėtų išsilaikyti finansiškai iki karo pabaigos, o laikas parodė, kad ir iki nepriklausomybių atkūrimo. Trafaretinis susiklosčiusios situacijos pavyzdys –

⁶ HIDDEN, John; MADE, Vahur; SMITH, David J. *The Baltic Question During the Cold War*. London: Routledge, 2008.

⁷ PIIRIMÄE, Kaarel. *Roosevelt, Churchill, and the Baltic Question: Allied Relations During the Second World War*. New York, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014.

⁸ GOBLE, Paul A. *Organizational Charts and Policy Outcomes*. *Diplomaatia*, 2005, february, No. 17 [žiūrėta 2015 10 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.diplomaatia.ee/en/article/organizational-charts-and-policy-outcomes>>.

⁹ BAČKIS, Stasys Antanas. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999.

¹⁰ LANDSBERGIS, Vytautas. *Pusbrolis Motiejus: knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laišku ir pasisakymų*. Vilnius: Vaga, 2002.

¹¹ SKIRIUS, Juozas. *Julius J. Bielskis (1891–1976): gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004.

¹² PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*. Vilnius: Versus aureus, 2012.

¹³ PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.

¹⁴ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project, Harold C. Vedeler*. Interviewed by: Charles Stuart Kennedy; Initial interview date: 1995 08 02 [žiūrėta 2015 02 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.adst.org/OH%20TOCs/Vedeler,%20Harold%20C.toc.pdf>>.

Didžioji Britanija, kuri, palaikydama JAV užsienio politiką, nenutraukė diplomatinį santykių su Baltijos šalių diplomatais. Taip Londone liko dirbti, nors ir pripažįstami diplomatinio sąrašo paraštėje, Bronius Kazys Balutis ir Vincas Balickas (Lietuva), Karlis Reinholds Zarinš ir Teodots Visvaldis Ozolinš (Latvija), Augustas Torma ir Ernstas Sarepera (Estija). Savo postuose išlikusiems diplomatomis vadovaudavo šefai. Lietuvos diplomatinės tarnybos šefu 1940–1983 m. buvo Stasys Lozoraitis, iki šalies okupacijos buvęs Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu ir įgaliotuoju ministru Italijoje. Po jo mirties šefu tapo dr. Stasys Antanas Bačkis, kuris šias pareigas ėjo ir atkūrus šalies nepriklausomybę, iki 1991 m. rugsėjo mėn.

Pirmuoju Latvijos diplomatijos vadovu po šalies okupacijos buvo minėtas Londone likęs reziduoti nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras K. R. Zarinš. Po K. R. Zarinš'o mirties Latvijos diplomatijos vadovo pareigas 1963–1970 m. ėjo Arnolds Spekke, kuris, kaip ir S. Lozoraitis, iki savo šalies okupacijos rezidavo Italijoje, Romoje. A. Spekke, tapdamas Latvijos diplomatijos vadovu, tuo pat metu pradėjo dirbti ir pasiuntinybėje Vašingtone¹⁵. Nuo 1970 m. (oficialiai nuo 1971 m.) iki Latvijos nepriklausomybės atkūrimo diplomatijos vadovu buvo Anatols Dinbergs, dirbęs Vašingtone per visus sovietinės okupacijos metus.

Estijos diplomatinis korpusas, kaip ir lietuvių, taip pat turėjo du vienas kitą po mirties pakeitusius diplomatinės tarnybos šefus: Johannes Kaivas ir Ernstas Rudolfas Jaaksonas, kurie rezidavo Estijos generaliniame konsulate Niujorke. Visi Baltijos šalių diplomatinė tarnybų šefai (išskyrus S. Lozoraitį ir K. R. Zarinš'ą bei paskutiniuosius metus į Paryžių dėl sveikatos išvykusį dr. S. A. Bačkį) rezidavo JAV, vadovavo čia buvusioms savo atstovybėms. Šis faktas ne tik patvirtina nuomonę, kad Baltijos šalys vertino JAV paramą, laikė savo diplomatinis postus Vašingtone ar Niujorke svarbiausiais, bet lyg sutartinai veikė sprendami jų naujo diplomatijos šefo pasirinkimo klausimus.

JAV nenutrūkstamai veikė Lietuvos ir Latvijos pasiuntinybės Vašingtone. Estija pasiuntinybės neturėjo. Taip pat Niujorke veikė Lietuvos ir Estijos generaliniai konsulatai bei Latvijos konsulas. Lietuviai turėjo konsulatą ir Čikagoje. Visų trijų šalių diplomatai, likę reziduoti JAV, buvo diplomatijos senbuviai, iki paskyrimų ir atvykimų į Ameriką dirbę tiek savo šalių užsienio reikalų ministerijose, tiek atstovavę savo valstybėms užsienyje. Tik jaunesni jų kolegos sulaukė savo šalių nepriklausomybių atkūrimo ir toliau tęsė savo karjeras jau kaip savo šalių ambasadoriai JAV.

Keliolika metų iki krašto okupacijos ir dar septyniolika metų po jos Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone dirbo ir jai vadovavo nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras

¹⁵ 1954 02 16 Embassy of USA in London, Counselor of Embassy J. K. Penfield to The Department of State, Washington, Appointment of Latvian Representative in Washington. USA, *National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2421, 601.60C11/2-1654; 1954 02 16 Latvian Minister in London, Charles Zarine's letter to John Foster Dulles, Secretary of State, No. 534. Ten pat, Box No. 2421, 601.60C11/2-1654; 1954 02 16 Latvian Minister in London, Charles Zarine's letter to John Foster Dulles, Secretary of State, No. 534. Ten pat, Box No. 2421, 601.60C11/2-1654.

Povilas Žadeikis (1887–1957). Tarp trijų Baltijos šalių diplomatų P. Žadeikio rezidavimo patirtis JAV buvo didžiausia. Dar 1919 m. P. Žadeikis buvo Lietuvos misijos JAV narys ir karinis įgaliotinis, o iki paskyrimo į Vašingtoną 1924–1935 m. jis dirbo Niujorke ir Čikagoje (čia įsteigė konsulatą).

Juozas Kajeckas (1897–1978), atvykęs į JAV 1940 m. rudenį, Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone dirbo trisdešimt šešerius metus. 1929 m. pradėjęs karjerą Užsienio reikalų ministerijoje, vėliau ėjęs sekretoriaus ar patarėjo pareigas Didžiojoje Britanijoje, Olandijoje, Šveicarijoje ir Vokietijoje, Vašingtone J. Kajeckas buvo pasiuntinybės patarėjas. Jį į šias pareigas paskyrė LDT šefas S. Lozoraitis. P. Žadeikiui mirus J. Kajeckas buvo paskirtas laikinuoju reikalų patikėtiniumi, o po metų – reikalų patikėtiniumi. Iš pareigų dėl ligos J. Kajeckas pasitraukė 1976 m.

1960 m. iš Paryžiaus į Vašingtoną persikėlė dr. S. A. Bačkis (1906–1999). Jis Lietuvos pasiuntinybėje dirbo beveik tris dešimtmečius. Tarptautinės teisės daktaras, užsienio reikalų ministro asmeninis sekretorius, kelių Lietuvos delegacijų narys dr. S. A. Bačkis 1938–1939 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Prancūzijoje, buvo pirmuoju sekretoriumi. 1939–1953 m. dr. S. A. Bačkis dirbo joje patarėju, vėliau – įgaliotuoju ministru.

Nuo 1987 m. arba paskutiniu Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone vadovu, tad dar sovietinės okupacijos metais, buvo Stasys Lozoraitis (1924–1994, jaunesnysis). Iki atvykimo į JAV S. Lozoraitis (jaunesnysis) praktinės diplomatijos mokslus ėjo Lietuvos pasiuntinybėje prie Šventojo Sosto, kuri taip pat buvo pripažįstama, taip pat nenutraukė savo veiklos. Taip per penkiasdešimt metų pasiuntinybėje Vašingtone vienas kitą pakeisdami posteose dirbo tik keturi lietuvių diplomatai. 1991 m. S. Lozoraitis (jaunesnysis) tapo pirmuoju Lietuvos ambasadoriumi JAV.

Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke ir konsulate Čikagoje taip pat dirbo didelę diplomatinę patirtį sukaupę Jonas Budrys, Petras Povilas Daužvardis ir Juzė Daužvardienė, Vytautas Stašinskas, Anicetas Simutis. Pastarasis kaip Lietuvos diplomatas tarnavęs šešiasdešimt metų, paskutiniaisiais karjeros metais buvo Lietuvos ambasadorius Jungtinių Tautų Organizacijoje. Prie lietuvių diplomatų būrio reiktų pridėti ir generalinius garbės ir garbės konsulus, kurie aktyviai veikė didžiuosiuose JAV miestuose.

Latvių diplomatinis korpusas JAV personalo skaičiumi buvo kuklesnis nei lietuvių. Iki sovietinės okupacijos Latvija turėjo pasiuntinybę Vašingtone ir konsulatą Niujorke. Skirtingai nuo lietuvių, 1941 m. latviai konsulatą Niujorke uždarė ir visą savo diplomatinę veiklą sutelkė pasiuntinybėje. Kitaip tariant, latviai taip pat, kaip ir lietuviai su J. Kajecko atvykimu į Vašingtoną, stiprino savo diplomatinę pajėgą pasiuntinybėje (Latvijos diplomatijos vadovas, remdamasis suteiktais įgaliojimais, galėjo „atleisti pasiuntinius ir misijų personalą, panaikinti pasiuntinybes (išskyrus JAV) ir, esant sudėtingoms aplinkybėms, perduoti savo įgaliojimus Latvijos pasiuntiniui JAV¹⁶). Tiesa, vėliau latviai siekė konsu-

¹⁶ Resolution Concerning Emergency Authority, No. 6.4. In: *The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940. Documents and Materials*. Ed. by I. Grava-Kreiteuse, I. Feldmanis, D. A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga. Riga, 1995, p. 173–174.

latą atkurti, bet nesėkmingai (cituoiant diplomatų vidaus korespondenciją, „Bilmanis, vėliau Feldmanis norėjo jį atstatyti, bet St. D-tas jau nesutiko. Latviai turi dėl to daug nusiskundimų, bet tas jau nebeįpataisoma“¹⁷).

Nuo 1935 m. Latvijos pasiuntinybėje Vašingtone dirbo Latvijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Alfreds Bilmanis (1887–1948), istorikas, žurnalistas. Iki rezidavimo JAV diplomatas dirbo Latvijos užsienio reikalų ministerijos Spaudos skyriuje (1920–1932), vėliau atstovavo savo šaliai Sovietų Sąjungoje (1932–1935).

Po A. Bilmanio mirties Latvijos pasiuntinybės vadovu tapo Julijs Feldmans (1889–1953), diplomatas, nuo 1919 m. dirbęs Latvijos užsienio reikalų ministerijoje ir vadovavęs įvairiems jos skyriams, buvo nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Tautų Sąjungoje, Danijoje. 1932–1947 m. jis rezidavo Šveicarijoje, t. y. iki Latvijos pasiuntinybės uždarymo. Persikėlęs į JAV, J. Feldmans buvo Latvijos pasiuntinybės Vašingtone laikinasis reikalų patikėtinis (*charge d'affaires*), nuo 1951 m. sausio mėn. ėjo generalinio konsulo pareigas.

J. Feldmans'ui mirus, jį pakeitė į Vašingtoną atvykęs minėtasis A. Spekke (1887–1972). Diplomatinę karjerą A. Spekke pradėjo 1933 m., atstovavo Latvijai Graikijoje, Albanijoje ir Bulgarijoje. Po Latvijos pasiuntinybės Romoje uždarymo Italijoje likęs A. Spekke buvo Latvijos pabėgėlių komiteto Italijoje pirmininko pavaduotojas, taip pat vienas iš Latvijos Europos centro Londone steigėjų, dirbo Latvių komitete Romoje, mokytojavo, vertėjavo. 1954 m. balandžio mėn. A. Spekke tapęs Latvijos pasiuntinybės Vašingtone laikinuoju reikalų patikėtiniumi tu pačių metų birželio mėn. pradėjo eiti Latvijos generalinio konsulo pareigas.

Ilgą laiką antru žmogumi Latvijos pasiuntinybėje Vašingtone buvo Anatols Dinbergs (1911–1993). Latvijos diplomatijos legenda Užsienio reikalų ministerijoje pradėjo dirbti 1932 m. 1937 m. Latvijos universiteto Teisės ir ekonomikos fakultete įgijęs magistro laipsnį, 1953 m. A. Dinbergs apgynė disertaciją Džordžtauno universitete (JAV) – tapo politikos mokslų daktaru. Iš pradžių kaip Latvijos konsulato Niujorke sekretoriaus padėjėjas, vėliau kaip atašė A. Dinbergs JAV dirbo nuo 1937 m. Po Latvijos okupacijos jos diplomatijos vadovas A. Bilmanis paskyrė A. Dinbergs'ą vicekonsulu. Kaip minėta, netrukus konsulatą uždarius, A. Dinbergs persikėlė į pasiuntinybę Vašingtone. 1949 m. A. Dinbergs tapo pirmuoju pasiuntinybės sekretoriumi, nuo 1954 m. – pasiuntinybės patarėju. 1948 m. liepos – 1949 m. birželio ir 1953 m. rugpjūčio – 1954 m. gegužės mėn., t. y. iki naujojo Latvijos pasiuntinybės vadovo paskyrimo, A. Dinbergs ėjo laikinojo reikalų patikėtinio pareigas. Pasitraukus iš pareigų A. Spekke, 1970 m. A. Dinbergs tapo laikinuoju reikalų patikėtiniumi, o 1971 m. – Latvijos generaliniu konsulu. 1970–1991 m. jis buvo aukščiausias Latvijos diplomatijos vadovas užsienyje. Po šalies nepriklausomybės atkūrimo A. Dinbergs buvo Latvijos ambasadoriumi Jungtinių Tautų Organizacijoje, taip pat JAV.

¹⁷ 1960 05 11 Jono Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.

Estijos diplomatinis korpusas JAV buvo minimalus, tik du asmenys: J. Kaivas ir E. R. Jaaksonas. J. Kaivas (1897–1965), teisės mokslus baigęs Tartu universitete (Estija) ir tarptautinės teisės studijas Hagoje (Olandija), 1935–1939 m. buvo garbės konsulu Sidnėje (Australija). 1939 m. pradėjęs eiti Estijos generalinio konsulo Niujorke pareigas, šiame poste buvo iki 1965-ųjų, t. y. iki mirties.

E. R. Jaaksonas (1905–1998), taip pat Estijos diplomatijos legenda, į diplomatinę tarnybą stojo 1919 m., buvo Estijos pasiuntiniu Latvijoje. Metus dirbo Estijos užsienio reikalų ministerijoje, po to išvyko į JAV, kur 1929–1932 m. ėjo generalinio konsulo pareigas San Franciske. 1932 m. jis buvo paskirtas generaliniu konsulu Niujorke. Šias pareigas ėjo iki Estijos nepriklausomybės atkūrimo 1991 m. Kaip kolegos lietuviai ir latviai, E. R. Jaaksonas tapo pirmuoju savo šalies ambasadoriumi JAV, taip pat ambasadoriumi prie JTO. 1993 m. jis vėl grįžo į Niujorką, vėl į generalinio konsulo pareigas.

Per visus Lietuvos okupacijos metus JAV VD nuolat kartotojo, kad „Vyriausybė toliau pripažįsta Lietuvos ministrą Vašingtone kaip Lietuvos atstovą“¹⁸, tad Latvijos ir Estijos taip pat. Todėl visi JAV rezidavę Baltijos šalių diplomatai ir po jų kraštų okupacijų toliau naudojami visomis diplomatiniam korpusui suteikiamomis teisėmis ir privilegijomis. Paprastai JAV valstybės sekretoriaus pasirašyta diplomatinė kortelė („Identification Card“) buvo išduodama be termino. Kartu su ja diplomatas, taip pat ir jo žmona gaudavo atleidimo nuo mokesčių kortelę¹⁹. Nuo užimamų pareigų Baltijos šalių diplomatus atleisdavo tik mirtis, kuri retino ir taip kuklias jų gretas. Nuo pat šalių okupacijos pradžios JAV VD laikėsi nuostatos nepriimti naujų narių į esančius diplomatinis korpusus, kurie nebuvo savo šalies piliečiai ir nedirbo iki šalių okupacijų jų užsienio reikalų ministerijose. Tad personalo klausimas buvo „gyva žaizda“ visų trijų Baltijos šalių diplomatiname korpuse. Tai buvo bendras klausimas, svarstomas latvių dėl lietuvių, o pastarųjų dėl estų. Pavyzdžiui, sekant lietuviška diplomatine korespondencija, „kandidatu esąs vienas estas, nepraradęs Estijos pilietybės, gyvenęs Stokholme ir, bene, buvęs Estijos U.R.M-jos pareigūnas“²⁰. Tik po keturiasdešimties metų JAV VD pagaliau atsisakė ligi tol laikytosios pozicijos ir davė leidimą priimti į Baltijos šalių diplomatinę tarnybą gretas naujus narius. Tačiau būta ir keistų išimčių: „Prisimenu, anksčiau kieno ten buvo pakišta nuomonė, kad tik URM tarnyboje buvusį tegalima skirti ir State Dept. pripažinimą gauti. Bet matant vėliausius įvykius su Estijos Konsulatu, toksai teigimas visai atpuola. Tai yra sudarytas stiprus precedentas. Yra gerai žinoma, kad naujai paskirtas ir pripažintas Estijos Vice Konsulas Los Angeles mieste URM tarnyboje niekuomet nebuvo.“²¹. Prie šio epizodo pridėtume

¹⁸ 1945 08 22 Memorandum of Conversation, Mr. Francis B. Stekens, Division of Eastern European Affairs. Delegation from Lithuania American Council, Inc. USA, *National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 6624, 860M.01/8-2245.

¹⁹ 1960 09 20 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 485. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 239.

²⁰ 1966 03 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 499. Ten pat, l. 249.

²¹ SKIRIUS, Juozas. *Julius J. Bielskis (1891–1976): gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004, I/112–113 p.

ir LDT incidentą su Jurgiu Baltrušaičiu (jaunesniuolu)²² ir citatą iš lietuviškų archyvų: „Vakarų Vokietijoje estų atstovu buvo paskirtas p. Elmaras Reisenbergas, kuris niekada nebuvo Estijos diplomatinėje tarnyboje. <...> Valstybės Departamentas, matomai, nieko neturėjo prieš jo paskyrimą ir leidžia naudotis estų kreditais.“²³ Kitaip tariant, ne tik nuo JAV VD priklausė diplomatų likimas, bet ir nuo jų pačių iniciatyvos bei jų turimų finansų. Žinia, kad į Lietuvos diplomatų, reziduojančių JAV, gretas S. Lozoraitis (jaunesnysis) stojo ne be aktyvios Baltijos šalių išeivijos, kuri šiuo reikalu kreipėsi į JAV Kongresą ir Senatą. Čia reikia pasakyti, kad Baltijos šalių diplomatams daug padėjo jų išeivija. JAV veikė „Amerikos estų lyga“, „Amerikos latvių asociacija“, „Lietuvos laisvės lyga“, bendra „Amerikos baltų laisvės lyga“²⁴. Prie jų atsiradimo labai prisidėjo patys diplomatai.

Grįžtant prie diplomatų skyrimo klausimo, JAV VD iš esmės buvo nelankstus Baltijos diplomatų atžvilgiu, buvo *status quo* padėties šalininkas ir to priežastys buvo bent kelios. Pirma, nenorėta sukelti neigiamos sovietų reakcijos pritraukiant dėmesį, kas yra logiška kiekvienos šalies užsienio reikalų ministerijos veikloje. Antra, nenorėta dalyvauti svetimos (!) šalies „vidaus kovose“, vykusiose ir tarp lietuvių, ir tarp latvių diplomatų bei jų išeivijos²⁵. Verta priminti plačiau lietuviškoje istoriografijoje aprašytas peripetijas Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone po P. Žadeikio mirties ir pacituoti vieną *pro memoria* apie kaimynus latvius: „Bralių (latvių – A. P.-B. past.) attache ir charge p. A. D. (A. Dinbergs – A. P.-B. past.) buvo dukart raginamas per atitinkamos įstaigos pareigūnus laisvanoriškai sutikti su kandidatūra Charge d’Affaires pareigoms to asmens, kokį parinktų Min. Z. (Zarinš – A. P.-B. past.). <...> Kadangi p. Z. kandidato vardas laikomas kodėl tai paslaptį, tai p. D. atsisakė duoti savo sutikimą to X’o paskyrimui. Ponas A. D. yra teisėtas Charge d’Affaires, nes buvo ilgoką laiką šalia dabar mirusio Min. Dr. A. B. (A. Bilmans – A. P.-B. past.) ir turi Dept. of State oficialų pripažinimą. <...> Yra žinoma, kad velionis Dr. A. B. skaitė kodėl tai tą asmenį netinkamu ir todėl dabartinis Charge p. D. atrodo yra tik vykdytojas buvusio savo šefo nusistatymo.“²⁶ Kitaip tariant, Baltijos šalių diplomatinis korpusas šiek tiek sudrebėdavo tik po kurio nors diplomato mirties, tačiau, antram pasiuntinybės ar konsulato nariui stojus į atsilaisvinsią vietą, viskas vėl „tekėdavo sena ramia vaga“, t. y. taip, kaip pageidavo JAV VD. Ramiausiai būdavo estų. („Beje, vakar Latvijos Nepriklausomybės paskelbimo minėjime išsikalbėjau su iki šios vasaros buvusiu Estijos Vice Konsulu p. Jaakson. Jo pakėlimas į Konsulo titulą iš Vals-

²² PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 184–208.

²³ 1970 12 20 Alberto Geručio pro memoria išrašas. VDU, *Lietuvių išeivijos institutas* (toliau – VDU, LII), f. 34, A. Simučio archyvas.

²⁴ VELIČKAITĖ, Lidija. Amerikos baltų laisvės lygos veikla ir siekiai. *Pasaulio lietuvis*, 2012, Nr. 09/511, p. 30–34.

²⁵ 1953 08 26 American Committee for Liberation from Bolshevism, Director of Emigration Relations, B. E. Kuniholm letter to Assistant Secretary of State, Department of State. USA, *National archives*, RG–59, Department of State, Decimal file, Box No., 2421, 601.60C11/8–2653.

²⁶ 1949 01 26 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone pro memo. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 125.

tybės Departamento pusės praėjo be jokių kliūčių.²⁷) O JAV VD pareigūnai, atsakingi už diplomatinis santykius su trimis Baltijos šalimis, keisdavosi daug dažniau.

„EE“ skyrius JAV valstybės departamente

JAV VD – tai šalies užsienio politiką ir diplomatiją kuruojanti įstaiga, susidedanti iš daugiau kaip šimto įvairiausių skyrių ir biurų. Šaltojo karo metais JAV VD veikė Rytų Europos skyrius. Pasak lietuvių diplomatų, ir pats skyrius, ir jo vadovo pareigos „yra skaitomos labai aukštos, nes to ofiso šefas visados dalyvauja „policy making“ taryboje“²⁸. Archyvinuose dokumentuose šis skyrius nurodomas kaip „Eastern Europe“ su santrupa „EE“. Tiesa, skyrius ir jo pavadinimas buvo ne kartą pervadinamas, pertvarkomas. Vienu metu „EE“ žinioje buvo Lenkija, Čekoslovakija ir Baltijos šalys. Kartais prie šio skyriaus buvo prijungiami ir Jugoslavija, Vengrija. Kita vertus, Baltijos šalys, ištrūkusios iš Rusijos imperijos gniaužtų, po diplomatinų santykių užmezgimo su JAV niekada nebuvo priskirtos tokiems skyriams kaip „Eurasia office“²⁹ ar „Office of Soviet Union affairs“. Nuo pat 1922 m. JAV santykiai su Baltijos šalimis buvo kuruojami „bendrame puode“ ir tik nuo 1990 m. vietoj pavadinimo „Baltijos šalys“ buvo rašoma „Lietuva“, „Latvija“, „Estija“³⁰. 2004 m. JAV VD trys Baltijos šalys buvo „atskirtos“³¹.

Išvardyti ar suskaičiuoti visus vadovus ir pareigūnus, kurie pusę amžiaus dirbo kartu su lietuvių, latvių ir estų diplomatais, vargu ar pasisektų vien dėl itin tikslų duomenų trūkumo. Tad paminėsime tik kelis iš jų. Įvairiuose trijų Baltijos šalių diplomatų archyvinuose susirašinėjimuose su JAV VD „EE“ skyriaus pareigūnais aptinkamos Richardo G. Johnsono, Haroldo C. Vedelerio, Alberto W. Shererio Jr., Llewelyno E. Thomsono, Joe Zerolio, Elbridge Durbrow'o, Landretho M. Harrisono, Howardo Triverso, Francis'o J. Stekenso, Williamso A. Bisselio pavardės. Kai kurie „EE“ skyriaus dokumentai pasirašyti tik inicialais. Ne vienas minimas šio skyriaus vadovas ar pareigūnas iki paskyrimo į „EE“ atstovavo JAV užsienyje (nebūtinai turėjęs aukščiausio rango titulą) arba po to buvo paskirtas į JAV ambasadas. S. Lozoraitis (jaunesnysis) manė, kad šis skyrius buvo „užkampis“: „Visi lankosi VD, bet aplenkia Baltų skyrių, nueina pas sovietų skyriaus pareigūną.“³²

²⁷ 1965 11 19 Lietuvos generalinio konsulato Niujorke vicekonsulo A. Simučio raštas Nr. 1568 LDT šefui S. Lozoraičiui. VDU, LII, f. 34, A. Simučio archyvas.

²⁸ 1947 03 22 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone pro memo Nr. 509. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 126–127.

²⁹ GOBLE, Paul A. Organizational Charts and Policy Outcomes. *Diplomaatia*, 2005, february, No. 17 [žiūrėta 2015 10 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.diplomaatia.ee/en/article/organizational-charts-and-policy-outcomes>>.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat.

³² 1988 09 19 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone atstovo S. Lozoraičio (jaunesniojo) pro memoria Nr. 501. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 656, ap. 2, b. 50, l. 52.

Lemtingaisiais Antrojo pasaulinio karo metais Baltijos šalių diplomatai palaikė ryšius su E. Durbrow'o, kuris 1946–1948 m. dirbo JAV ambasadoje Maskvoje. 1948–1950 m. „EE“ skyriuje dirbo H. C. Vedeleris, kuris po to išvyko dirbti į Čekoslovakiją. Tai jis, rašydamas ataskaitas iš 1956 m. Prahos, užčiuopė dviejų sukilimų – birželį vykusio Lenkijoje (Poznanėje) ir spalį numalšinto Vengrijoje – pulsus³³. Po rezidavimo Prahoje ir trumpai Vienoje bei Tarptautinės atominės energetikos agentūroje, t. y. 1959–1965 m., H. C. Vedeleris vėl sugrįžo į JAV VD, į tą patį „EE“ skyrių³⁴. 1955–1960 m. „EE“ skyriaus vadovu buvo A. W. Shereris, kuris 1972–1975 m. buvo JAV ambasadoriumi Čekoslovakijoje. Kartu su A. W. Shereriu dirbo H. Triversas, su kuriuo 1957 m. susitiko LDT šefas S. Lozoraitis³⁵. 1965–1970 m. „EE“ skyriui vadovavo teisės profesorius Raymondas E. Lisle, kuris iki tol dirbo Hagoje, Bonoje, Varšuvoje, Belgrade. 1966 m. jo kabinete Čekoslovakijos diplomatai mėgino „palikti“ pasiklausymo aparatūrą³⁶. Po penkerių metų, praleistų „EE“ skyriuje, R. E. Lisle iš viso pasitraukė iš diplomatinės tarnybos ir sugrįžo į Bruklino teisės mokyklą, kurioje dėstė dar iki tarnybos JAV VD.

Nuo 1970 m. liepos mėn. nauju „EE“ skyriaus vadovu tapo Johnas Alexanderis Bakeris Jr. Iki šio paskyrimo J. A. Bakeris Jr. trejus metus dirbo „Amerikos balso“ radijuje (kurio laidos tuo metu buvo transliuojamos Jugoslavijai) ir trumpai – JAV ambasadoje Maskvoje. 1957–1958 m. čia buvo antruoju ambasados sekretoriumi, jis Sovietų Sąjungą paliko kaip *persona non grata* už kontaktus su sovietų studentais³⁷. Tai prisiminė ir lietuvių diplomatai: „Berods, Sovietai buvo paprašę, kad jis Maskvą apleistų...“³⁸ Iki grįžimo į „centrą“, t. y. 1968–1970 m., J. A. Bakeris Jr., kaip ir jo kolegos, taip pat dirbo Prahoje, matė sovietų invaziją malšinant „Prahos pavasarį“. „EE“ skyriuje J. Bakeris Jr. dirbo ketverius metus, vėliau buvo paskirtas dirbti JTO.

JAV diplomatų, paprašytų palikti šalį, sąrašė yra J. W. Zerolio pavardė. Diplomas už ryšius su lenkų profesūra paliko Lenkiją 1982 m.³⁹, vėliau dirbo su trijų Baltijos šalių

³³ LUKES, Igor; SIEBER, Karel. The Dog That Didn't Bark: Czechoslovakia and the 1956 Events in Poland. In: *The Polish October 1956 in World Politics*, Ed. By J. Rowiński. Warsaw, 2007, p. 161.

³⁴ SHINHOSTER LAMB, Yvonne. Harold C. Vedeler; Diplomat Witnessed Hitler's Rise. *The Washington Post*, 2007, birželio 8 [žiūrėta 2015 10 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/07/AR2007060702368.html>>.

³⁵ PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*. Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 179–180.

³⁶ Raymond Lisle, 83, Dean School. *New York Times*, 1994, vasario 18 [žiūrėta 2015 10 31]. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/1994/02/18/obituaries/raymond-lisle-83-dean-of-law-school.html>>.

³⁷ Foreign Relations: persona too grata. *Times*, 1958, birželio 2 [žiūrėta 2015 11 03]. Prieiga per internetą: <<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,893924,00.html>>.

³⁸ 1970 08 25 Juozo Kajecko pro memoria „Nauji vadovai V. Dep-te mūsų reikalais“ Nr. 1202. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 262.

³⁹ DOBBS, Michael. Poland to Expell Two US Diplomats Who Met With Activist. *The Washington Post*, 1982, gegužės 11 [žiūrėta 2015 10 31]. Prieiga per internetą: <<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1982/05/11/poland-to-expell-2-us-diplomats-who-met-with-activist/3a8de365-0c41-4eae-8734-f442d64f7008/>>.

diplomatais JAV VD⁴⁰. Minėtas Llewellynas E. Thomsonas taip pat du kartus – 1957–1962 ir 1967–1969 m. – dirbo Maskvoje, ėjo JAV ambasadoriaus pareigas. Būtent šis pareigūnas užtikrino „Amerikos lietuvių tarybos“ delegaciją, kad „Amerikos balso“ radijuje skambės ir lietuvių kalba, ir pats pasiūlė simbolinę Vasario 16-osios datą⁴¹. Minimas R. G. Johnsonas dirbo JAV ambasadose Italijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje⁴², o H. Triversas, kaip žinoma iš lietuvių ir latvių pasikalbėjimų, „važinėjęs vasarą už geležinės uždangos: Lenkijoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje“⁴³. Logiška, kad „EE“ skyrių vadovų diplomatinėse karjerose buvo Praha ir Varšuva, t. y. tos šalys, kurios buvo kuruojamos kartu su Baltijos šalimis ir kurios buvo arčiausiai Sovietų Sąjungos sienų. Neabejotina, kad regėti numalšinti Vengrijos ar Čekoslovakijos vaizdai leido bent jau išvardytiems amerikiečių diplomatomams aiškiau suprasti ir Baltijos šalių diplomatų ir jų šalių padėtį.

Lietuvių, latvių ir estų diplomatų santykiai su JAV VD „EE“ skyriaus vadovais ir pareigūnais buvo santūriai draugiški, dalykiškai geranoriški ne tik oficialiai susitinkant darbo kabinetuose, bet ir neformalioje aplinkoje („Baltijos Atstovai surengė lunch'ą mūsų skyriaus vedėjui p. Sherer pagerbti“⁴⁴). Ne tik „EE“ skyriaus, bet ir kitų JAV VD padalinių pareigūnų išleistuvėse dalyvavo ir Baltijos šalių atstovai su žmonomis. JAV VD pareigūnai, „EE“ skyriaus vadovai dalyvaudavo Baltijos šalių diplomatų priėmimuose valstybių nepriklausomybių šventės proga⁴⁵. Kitaip tariant, visų trijų Baltijos šalių diplomatai buvo lygūs tarp viso JAV reziduojančio užsienio šalių diplomatinio korpuso. Jei, diplomatiškai tariant, „kažkodėl įsiveldavo klaida“, lietuvių, latvių ar estų diplomatai tai primindavo. Pavyzdžiui, JAV VD registre („Register of the Department of State“), išleistame 1946 m. gruodžio 1 d., vietoj Baltijos šalių pavadinimų buvo nurodyta „other areas“. P. Žadeikis, kreipęsis tuo reikalu į JAV VD, vėliau apie tai *pro memoria* rašė: „Aš pareiškiau, kad aš pilnai solidarizuojusi su Dr. A. Bilmaniu, kuris tuo reikalu net buvo parašęs notą. Aš pareiškiau nuomonę, kad reikalas yra atitaisytinas taip kaip buvo pirmesniuose Register: Estonia, Latvia ir Lithuania pavadintos savo vardais, o ne tik „other areas“, kas gali reikšti „appeasing the Soviets“. Pareigūnas pasisakė nežinąs, kaip tas galėjo įvykti, bet spėjo, kad diskriminacijos Baltijos valstybių atveju nebuvo. Pareigūnas pasakė, kad jis esąs tikras, jog pastebėtoji „klaida“ bus atitaisyta sekančioje Register laidoje.“⁴⁶. Dar vienas

⁴⁰ 1984 05 25 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone atstovo dr. S. A. Bačkio pro memoria Nr. 1037–1044. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 36, l. 67.

⁴¹ 1950 01 30 Thompson, Memorandum of Conversation Lithuanian Affairs, Mr. Leonard Šimutis, President of Lithuanian-American Council, Dr. Pius Grigaitis, Secretary of Mr. Michael Vaidyla, Treasurer of USA, *National Archives*, RG–59, Department of State, Decimal file, Box No. 2622, 611.60D/1–3050.

⁴² BERNSTEIN, Adam. Richard Johnson. *The Washington Post*, 2011, gruodžio 7 [žiūrėta 2015 03 01]. Prieiga per internetą: <https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/2011/12/06/gIQApp9LdO_story.html>.

⁴³ 1956 10 30 Juozo Kajecko pro memo „Iš J. Kajecko pasikalbėjimo su Dr. A. Dinbergs, 1956 m. spalio 29 d.“ VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 152.

⁴⁴ 1960 09 20 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 485. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 239.

⁴⁵ 1984 05 25 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone atstovo dr. S. A. Bačkio pro memoria Nr. 1037–1044. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 36, l. 67.

⁴⁶ 1947 06 20 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone pro memo Nr. 590. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 121.

ryškesnis epizodas: „Prieš išvykstant man į ligoninę, dr. A. Dinbergs skambino, atkreipdamas dėmesį, kad š. m. rugpjūčio mėnesio *Soviet life* numeryje liečiama Estija. Teiravosi mano nuomonės. Jam pasakiau, kad nesu to numerio dar matęs. Bet savo laiku pasakiau, kada tame žurnale buvo liečiama Lietuva, ir kiekvieną kartą esu daręs žygių V. Dep-te. Žinau, kad V. Dep-to atitinkamas skyrius buvo dėl to atkreipęs Sovietų Ambasados dėmesį. Po to, atrodo, *Soviet life* liovėsi rašęs apie Lietuvą. Ponui Dingbergs'ui patariau susisiekti su Estais ir jų dėmesį atkreipti. <...> turinys nėra skirtas specialiai apie Estiją, ar Latviją.“⁴⁷ Kitaip tariant, Baltijos šalių diplomatai akyiai sekdavo, taisydavo klaidas ir savo argumentus paremdavo „vienas kito petimi“. Kitas svarbus epizodas, kuris išryškėja peržvelgus įvairius diplomatinis archyvus, tai Baltijos šalių diplomatų neakivaizdus susitarimas kuriam nors vienam visų vardų parengti tekstą, skirtą ar tai JAV VD, ar tai JAV spaudai. Abejotina, ar diplomatai susitarimo laikėsi vadovaudamiesi „eiliškumo tvarka“, tačiau pastebima, kad tokios pat vienybės laikėsi ir baltų diaspora. Pavyzdžiui, JAV VD pasiekusiose įvairių tarybų, lygų, asociacijų, klubų teikiamose rezoliucijose ar peticijose taip pat buvo kreipiamasi trijų Baltijos šalių ar jų diasporos vardu. Akivaizdu, kad tokia taktika buvo pasirinkta neatsitiktinai: didesni skaičiai tiek trijuose kraštuose, tiek išeivijoje, tiek surinktų parašų sąrašuose.

Tokių pat principu buvo sprendžiami ir finansiniai Baltijos šalių diplomatinių postų reikalai. Minėta, kad šalių sąskaitos, kurių vertė 1940 m. buvo apie 12–13 milijonų dolerių, buvo įšaldytos⁴⁸. Tačiau šiuos, iš pirmo žvilgsnio išpūdingus, skaičius labai greitai pakoregavo laikas (1939 m. 1 doleris 1959 m. prilygo 0,48 centams). Tad pačių diplomatų skrupulingai skaičiuojamos lėšos, jų aukso atsargų vertimas doleriais, turimų lėšų reinvestavimas ar būsimųjų biudžetų sąmatos buvo tvirtinamos, tiksliau, peržiūrimos, JAV VD pareigūnų⁴⁹. Tačiau tik po VD tarpininkavimo, nors ir su oficialiais įgaliojimais, diplomatas galėjo „prieiti“ prie blokuojamų lėšų⁵⁰ ir išgryninti čekius. Kaip teigia Paulas A. Goble, nė vienas JAV vyriausybės centas nenuėjo Baltijos šalių diplomatams⁵¹.

Nuolat palaikomi diplomatiniai ryšiai su JAV VD kai kada peraugdavo į asmenines pažintis ir draugystes: „Dep-te žmonės keičiasi, jau kaip ir nėra gerai susipažinusių su mūsų reikalais, arba turinčių mums kokių sentimentų. <...> Man buvo atsakyta: „Jei čia būtų Ved. (H. C. Vedeler – A. P.-B. past.) – su jais santykiai labai draugiški, galėčiau atvirai pasikalbėti. Bet jo čia nėra, buvo Prahoje, dabar perkeltas į Vieną.“⁵² Regis, tik vienas JAV valstybės pareigūnas ir tik lietuviškų archyvų labirintuose turėjo blogą

⁴⁷ 1968 07 30 Juozo Kajecko pro memoria „Įvairios informacijos...“ Nr. 1151. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 257.

⁴⁸ KRAUJALIS, Ramojus. *Lietuva Vakarų politikoje: Vakarų valstybių nuostatos Lietuvos okupacijos ir aneksijos klausimu 1940–1953 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 31–32.

⁴⁹ GOBLE, Paul A. Organizational Charts and Policy Outcomes. *Diplomaatia*, 2005, february, No. 17 [žiūrėta 2015 10 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.diplomaatia.ee/en/article/organizational-charts-and-policy-outcomes/>>.

⁵⁰ 1949 06 11 Povilo Žadeikio konfidencialus raštas Nr. 1172 S. Lozoraičiui. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 132.

⁵¹ GOBLE, Paul A. Organizational Charts and Policy Outcomes. *Diplomaatia*, 2005, february, No. 17 [žiūrėta 2015 10 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.diplomaatia.ee/en/article/organizational-charts-and-policy-outcomes/>>.

⁵² 1960 09 20 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 485. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 239.

vardą tarp kai kurių lietuvių diplomatų. „EE“ skyriaus pareigūnas Doyle V. Martinas minimas kaip asmuo, pasak kurio, po Lietuvos pasiuntinio Stasio Girdvainio mirties „pasiuntinybėje prie Šventojo Sosto nebuvo jokios krizės“⁵³, kai iš tiesų padėtis buvo itin komplikauta. Reikia pastebėti, kad dalykiniai Baltijos šalių ir JAV VD pareigūnų ryšiai bei viešai demonstruojamas palankumas kai kada turėdavo ir „antrą medalio pusę“. Pavyzdžiui, Lietuvos pasiuntinybės vadovas J. Kajeckas yra pastebėjęs, kad kai JAV VD skyriaus Afrikos reikalams vadovas Gehardas Mennenas Williamsas savo išleistuvių metu „panoro su manimi ir ponija O. Kajeckiene nusifotografuoti. Be draugiškumo, matomai, turėta omenyje tokią nuotrauką panaudoti rinkimų metu Michigano valstijoje, kur esama nemaža lietuvių balsuotojų“⁵⁴. Rinkimus G. M. Williamsas pralaimėjo.

Diplomatai, surišti likimo saitais

JAV VD pareigūnų palankumas buvo tapatus trijų Baltijos šalių diplomatų santūriai elgsenai ir stipriam atsakomybės jausmui. Pavyzdžiui, latvių pasiuntinys Vašingtone A. Bilmanis per šešerius metus (1942–1948 m.) išleido net 9 knygas anglų kalba, nuolat rašė į amerikiečių spaudą, bet „JAV VD tuo nesidžiaugė; po A. Bilmanio Latvijos pasiuntinybė tapo „santūri ir taktiška“⁵⁵. Dar daugiau, varžomi finansų ir jausdami nemažą atsakomybę, Baltijos šalių diplomatai savo dalykines, o ir asmenines išvykas planuodavo itin kruopščiai. Tik gavęs palankų atsakymą iš JAV VD, P. Žadeikis į Senąjį žemyną buvo išvykęs du kartus, 1947 ir 1952 m. Diplomas bijojo palikti Vašingtoną ir nenorėjo „veltis į politinės lietuvių išėivijos vidaus santykius, nes tai, JAV valstybės departamento požiūriu, nedera diplomatu“⁵⁶. Retai iš Amerikos išvykdavo ir kolegos latviai bei estai. Jų kelionės taip pat buvo darbinės, pirmiausia, dėl finansavimo. 1966 m. kovo mėn. lietuvių diplomatas *savo pro memoria* tekste rašė: „Estijos atstovas, p. Ernst Jaakson, rengiasi išskristi į Europą š. m. bal. 21 d. Jis numato skristi tik į Londoną. <...> Jo kelionės svarbiausias tikslas, kiek supratau, esąs pasitarti su p. Torma ir pasimatyti su asmeniu, kurį numato eventualiu savo pagalbininku, jei V. Dep-tas priims.“⁵⁷

Dar didesnio atsargumo Baltijos šalių diplomatai laikėsi egzilinių vyriausybių klausimu. Žinoma, kad 1941 m. gruodžio 18 d. P. Žadeikis raštu kreipėsi į JAV VD „dėl egzilinės vyriausybės sudarymo galimybių“, t. y. išnaudojo progą pasitikslinti Valstybės departamento nuomonę apie egzilinės vyriausybės įsikūrimo JAV galimybes. Tačiau,

⁵³ JONUŠAUSKAS, Laurynas. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003, 298 p.

⁵⁴ 1966 03 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 499. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 249.

⁵⁵ RASTENIS, Vincas. Lietuvos diplomatinė tarnyba. Iš: *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos: straipsnių rinkinys*. Sud. D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2004. 321 p.

⁵⁶ PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014. 58 p.

⁵⁷ 1966 03 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 499. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 249.

jokio oficialaus atsakymo iš minėtos įstaigos nesulaukus, klausimas liko „iššaldytas“⁵⁸. JAV VD nepripažino ir jau sukurtų egzilinių vyriausybių, kokias turėjo latviai ir estai. Pavyzdžiui, pastarųjų egzilinės vyriausybės vadovu ir prezidentu po Augusto Rei mirties save laikęs P. A. Warma buvo ir Estijos diplomatinis atstovas Paryžiuje. J. Kajeckas savo *pro memoria* rašė: „Tokiu titulu jį prezentuoja ir estų spauda, einanti laisvajame pasaulyje. Tokia p. A. W. (A. Warma – A.P.-B. past.) laikysena sudaro keblumą. Neįmanoma taip tituluotam asmeniui išgauti kreditų, nes V. Dep-tas tokios egz. vyriausybės nepripažįsta.“⁵⁹ Kitaip tariant, visi, JAV VD prabilę apie egzilinę vyriausybę, pralaimėdavo, nes net jo dokumentuose buvo nurodoma, kad tokių tiesiog nėra⁶⁰.

Reikia pasakyti, kad iš karto po Baltijos šalių okupacijų pradėta kalbėti ne tik apie egzilines vyriausybes, bet ir komitetus. Minėta, kad ir latviai, ir estai turėjo nepripažintas egzilines vyriausybes. Lietuviai greta idėjos ir tikslo padėti pavergtai tėvynei formavo komitetus, kurių neafišuojiama siekiamybė buvo egzilinė vyriausybė arba jos dubliavimas. Pirmiausia, tai Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK). Jis buvo įsteigtas dar Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje, vėliau atsikūrė Vakarų Europoje, o 1955 m. persikėlė į JAV. Nepaisant aktyvios veiklos, komitetas nei pasiskelbė, nei virto egziline vyriausybe. Nes tuomet būtų iškilęs JAV reziduojančių diplomatų subordinacijos klausimas. Tai suprasdami lietuvių diplomatai, ypač „P. Žadeikis, primygtinai pabrėždavo, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose lietuviai gali užsiimti tik kultūrinė veikla, tik globa, šalpa ir jokios politikos, nes ji, t. y. politika, rodytų tik lietuvių nesusivokimą esančioje situacijoje, o Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone būtų priversta nutraukti su tokiais tautiečiais bet kokius santykius.“⁶¹ Diplomatus saugojo ir JAV VD. Pavyzdžiui, 1952 m. pavasarį P. Žadeikis užklausė JAV VD dėl VLIK siūlymo Lietuvos pasiuntinybės vardu atidaryti sąskaitą VLIK naudai Šveicarijos banke. Tačiau diplomatas, pirmiausia rūpindamasis oficialiai pripažįstamos institucijos, t. y. pasiuntinybės, išsaugojimu, pats nepritarė šiai idėjai, manė, kad sąskaita būtų nenaudinga Lietuvos pasiuntinybei. Jam antrino ir neįvardytas VD pareigūnas, „kuris pabrėžė, kad bet kokios problemos su banku gali pakenkti Pasiuntinybei, o ne – VLIK. <...> nes pats Valstybės departamentas yra atsakingas už jos teritorijoje esantį lietuvišką turtą, o VLIK vidaus ginčo atveju į jį gali būti įvelta Lietuvos pasiuntinybė ir jos turtas JAV.“⁶²

⁵⁸ JONUŠAUSKAS, Laurynas. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003. 124 p.

⁵⁹ 1966 03 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 499. *VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 249*.

⁶⁰ 1950 11 21 John E. O’Gara, Certifications to the Federal Reserve Bank of New York Pursuant to Section 25 (b) of the Federal Reserve Act, as Amended, Regarding the Accounts at the Bank in the Name of the “Government of Lithuania” and the “Government of Latvia”. *USA, National archives*, RG–59, Department of State, Decimal file, Box No. 2622, 601.60C11/11–2150; 1950 12 08 Johnson, Memorandum of Conversation, The Latvian Charge Mr. Feldmans (Confidential). Ten pat, Box No. 2622, 601.60C11/12–850.

⁶¹ 1941 12 04 Povilo Žadeikio laiškas prof. K. Pakštui. *VDU, LII, f. 1, ap. 7, b. 166, l. 1–3*.

⁶² 1952 04 22 Department of State. Memorandum of Conversation “Opening of Account in Swiss Bank in the name of the Lithuanian Legation for the benefit of VLIK” (Supreme Committee for the Liberation of Lithuania). *USA, National archives*, RG–59, Department of State, Decimal file, Box No. 3793, 760D.00/4–2252.

Kalbant apie komitetus, būtina paminėti Lietuvos laisvės komitetą, kurio pirmtake buvo „Patariamoji Lietuvių Grupė“ prie amerikiečių įkurtos privačios organizacijos, besirūpinančios sovietų pavergtųjų kraštų reikalais (*Free Europe Committee*). Prie grupės sukūrimo prisidėjo JAV VD, kuriam buvo svarbiau tai, kad tokia lietuvių grupė neturėtų ketinimų tapti egziline vyriausybe, ir Lietuvos pasiuntinybė. Tokius pat komitetus, kaip minėta, turėjo ir latviai bei estai ir kuriuos taip pat neakivaizdžiai kuravo JAV VD su kitų dviejų Baltijos šalių diplomatais⁶³. Tiesiog diplomatai periodiškai susitikdavo su minėtų komitetų pirmininkais. Bendrus pasitarimus tik savame diplomatiniam ratelyje rengdavo ir patys Baltijos šalių atstovai.

Baltijos šalių diplomatų susitikimai vykdavo periodiškai kas kelis mėnesius ir paeiliui tai Vašingtone pas lietuvius ar latvius, tai Niujorke pas estus. Kitaip tariant, „veikiama buvo solidariai su estais ir latviais, kaip Baltijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartyje 1934 09 12 buvo nustatyta“⁶⁴. Reikia pasakyti, kad tokie „tarptautiniai“ susitikimai turėjo priešistorę, t. y. prieš susitikimus bent jau lietuviai rengdavo pasitarimus tarpusavyje. Pavyzdžiui, 1959 m. balandžio 8 d. išvakarėse surengtame pasitarime dalyvavo J. Kajeckas, J. Budrys, P. P. Daužvardis ir dr. Domas Krivickas, o kitą dieną visi lietuvių diplomatai dalyvavo pasitarime su latviais ir estais (dalyvių sąrašas: „Lietuvos charge d'affaires J. Kajeckas, gen. konsulas J. Budrys, konsulas P. P. Daužvardis, Latvijos charge d'affaires A. Spekke, patarėjas A. Dinbergs, advokatas Law, Estijos gen. konsulas bei charge d'affaires J. Kaiv“⁶⁵). Skirtingus diplomatinis titulus turėję Baltijos šalių atstovai, jei tarpusavyje ir jautė neafišuojamus skirtumus, tai viešai niekad to nedemonstravo. Skirtingos buvo ir jų „piniginės“ ir tai nelikdavo nepastebėta, bet taip pat nutylima („Praleidome vakarą Universitų Klube, kurio jis (A. Dinbergs – A. P.-B. past.) yra narys. Pastebėtina, kad Dinbergs yra to klubo narys jau daug metų ir tai jam prieinama, nežiūrint, kad ten nario mokestis \$125 metams. Tai kalba apie latvių finansinį pajėgumą“⁶⁶). Tiesiog Baltijos šalių diplomatams jų vieningumas buvo naudingas, pirmiausia, jiems patiems (nors galima aptikti ir „šešėlių“). Pavyzdžiui, latvių J. Feldamans mėgino vienas ieškoti diplomatinį kontaktų su Japonijos ambasadoriumi Vašingtone dėl pripažinimo ir, pasak lietuvių, naudojosi proga, kol buvo išvykę P. Žadeikis ir J. Kaivas⁶⁷). Jei kuris nors iš trijų Baltijos šalių diplomatų gaudavo raštišką sveikinimą savo šalies Nepriklausomybės proga iš JAV VD ar kitų institucijų, jis šia žinia, kaip geru dėmesio ženklui, pasidalydavo su kolegomis. Toks draugiškumas „turėjo mažiausiai dvi priežastis. Pirmoji – oficiali, kai neakivaizdžiai laikytasi „Baltijos santarvės“ ir „Bendradarbiavimo sutarties“. Antroji – grynai

⁶³ 1956 10 30 Juozo Kajecko pro memo „Iš J. Kajecko pasikalbėjimo su Dr. A. Dinbergs, 1956 m. spalio 29 d.“ VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 152.

⁶⁴ BAČKIS, Stasys Antanas. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999. 24 p.

⁶⁵ 1959 04 08 LDT pareigūnų pasitarimas. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 240–242.

⁶⁶ 1956 10 30 Juozo Kajecko pro memo „Iš J. Kajecko pasikalbėjimo su Dr. A. Dinbergs, 1956 m. spalio 29 d.“ VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 152.

⁶⁷ 1952 06 30 Juozo Kajecko konfidenciali ir skubi pro memo. Ten pat, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 141–142.

pragmatinė: esant kartu, gaunama trigubai daugiau informacijos, daugiau tikrumo, taip pat galima pasitarti ne tik su saviškiais, bet ir su bendro likimo kolegomis, galiausiai lengviau išsilaikyti ir psichologiškai⁶⁸. Kaip pavyzdį cituojame lietuvišką *pro memoria*: „Artinasi ir Latvijos Nepr. Šventė. Valst. Sekr., be abejo, ta proga, kaip ir mūsų šventės proga, parašys Braliui. Apie šventės datą Dep-to pareigūnas prie manęs pas jį prieš su virš savaitę pasiteiravo.“⁶⁹ Tačiau šis nuolatinis pripažinimo konstatavimas nereiškė nieko daugiau, nei pasakyta: „Kada sakoma, kad Jungtinės Amerikos Valstybės nepripažįsta Pabaltijos respublikų prijungimo prie Sovietų Sąjungos, tai tiek ir tereiškia, kas pasakyta. Mes turim tendenciją iš to daryti logiškas išvadas ir dar pridėti tam tikrų implikacijų tam nepripažinimui, bet VD interpretacijoj toli gražu tos implikacijos ir logiškos išvados neseka.“⁷⁰

Pabaigos pradžia

Per beveik penkiasdešimt metų santykiai tarp Baltijos šalių diplomatų ir JAV VD buvo pagarbiai ramūs ir stabilūs. Pirmiausia todėl, kad 1940 m. Baltijos šalių diplomatų neištiko „teisinė mirtis“ – jie buvo pripažįstami. Po to susidariusi situacija buvo panaši į „gilią komą“⁷¹. 1945 m. rugpjūčio mėn. JAV VD suformuota nuomonė apie Baltijos šalių diplomatus tapo *status quo*: kol JAV pripažįsta Lietuvos, Latvijos ir Estijos diplomatines atstovybes jos teritorijoje, oficialūs santykiai yra minimalūs, ypač keliant politinius klausimus ir teikiant savo pažiūras bei pageidavimus, nes nėra savų vyriausybių⁷². Antra, pats JAV VD buvo „labai inertiška įstaiga. <...> Ir jei nėra būtino reikalo ką nors keisti, ten dalykai gali išlikti labai ilgai nepasikeitę. Valstybės departamentas veikia lėtai. Jis yra didelis, inertiškas, ap sunkintas ilga istorija ir tradicijomis, viskam skeptiškas, surištas diplomatinėm formom“⁷³. Kitas pastebėjimas: ne vienas „EE“ skyriaus vadovas ar pareigūnas buvo peržengęs „geležinę uždangą“, matęs sovietinius tankus ir todėl bent jau sau pasakęs, kad „permainų kol kas teks palaukti visiems“, taip pat ir Baltijos šalims. Dar daugiau, jausdami kaltę dėl Vengrijos įvykių, JAV pradėjo bijoti suteikti vilties ir

⁶⁸ PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014. 164 p.

⁶⁹ 1961 10 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 396/sl. VDU, LM, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 243–244.

⁷⁰ GURECKAS, Algimantas P. Vašingtono politika ir pažiūros Lietuvos laisvės reikalu. *Akiračiai*, 1972, vasario mėn., Nr. 2 (36), p. 12.

⁷¹ PIIRIMÄE, Kaarel. *Roosevelt, Churchill, and the Baltic Question: Allied Relations During the Second World War*. New York, Houndmills, Basingstke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014. 157 p.

⁷² 1945 08 22 Byries' Circular airgramma to all American diplomatic missions in the other American republics (Confidential). USA, *National archives*, RG–59, General Records of the Department of State, Box No. 2331, 711.60N/8–2245.

⁷³ GURECKAS, Algimantas P. Vašingtono politika ir pažiūros Lietuvos laisvės reikalu. *Akiračiai*, 1972, vasario mėn., Nr. 2 (36), p. 13.

priimti įsipareigojimus, kurių negalėtų įvykdyti⁷⁴. Jų pasirinktos taktikos alibi turėjo tik dar labiau sutvirtinti po dvylikos metų prasidėjęs „Prahos pavasaris“. Kitaip tariant, ir Baltijos šalys turėjo laukti tinkamo momento ir vaduotis patys⁷⁵.

JAV VD „EE“ skyrius, demonstruodamas savąją rimtį, tokios pat laikysenos pageidavo ir iš trijų Baltijos šalių diplomatų (kaip rašė lietuvių išėjimo spaudoje, „politiškai labai jautriam Valstybės departamentui galėjo būti priimtinas Lietuvos ministeris kaip Lietuvos valstybės simbolis. <...> Departamentui galėjo būti patogiu, kai ir atstovo veikimas yra pristabdytas (ne: sustabdytas!), ypačiai jeigu ore pritvinkę koegzistencijos garų. Kovojančios Lietuvos galėtų būti kitoks atstovo idealas – kuris darytų, judintų, kovotų“⁷⁶).

Prasidėjusi „perestroika“ Sovietų Sąjungoje buvo tas „tinkamas momentas“ ar „ženklas“, kad prasideda lauktosios permainos, tad netoli ir iki Baltijos šalių išsivadavimo bei laisvės. Devintajame dešimtmetyje, jei ne amerikiečių diplomatija apskritai, tai bent JAV VD Lietuvos diplomatų atžvilgiu darėsi vis lankstesnis, nes, kaip pastebėjo S. Lozoraitis (jaunesnysis), esmę sudarė ne tarptautinė teisė, o JAV vykdoma užsienio politika: „Jungtinių Valstijų diplomatinė praktika aiškiai nustato, kad valdžios pripažinimas yra grynai politinis sprendimas ir kad pripažinimas nepriklauso nuo teritorijos veiksmingos kontrolės“⁷⁷, t. y. vieno iš kriterijų pripažinti vienai valstybei kitą.

Paskutiniai trijų Baltijos šalių diplomatiniai atstovai „virto“ ambasadoriais tik po 1991 m. rugpjūčio įvykių Maskvoje, tik tuomet, kai JAV atkūrė visaverčius diplomatinis santykius su Lietuva, Latvija ir Estija. Tai buvo padaryta padieniui: su Estija – nuo 1991 m. rugsėjo 4 d., su Latvija – nuo rugsėjo 5 d., su Lietuva – nuo rugsėjo 6 d. Tai buvo dar vienas sinchroninis epizodas visų trijų Baltijos šalių diplomatijos istorijoje. Kitas – šalims atgavus nepriklausomybes, paskutiniai jų atstovai JAV tapo pirmaisiais savo šalių ambasadoriais. Tai S. Lozoraitis (jaunesnysis), A. Dinbergs ir E. R. Jaaksonas. Beje, A. Simutis ir A. Dinbergs dirbo savo šalių ambasadoriais Jungtinėse Tautose.

Ko gero, tiksliausiai penkiasdešimt metų trukusių Baltijos šalių ir JAV VD santykių turinį ir esmę nusakė H. C. Vedeleris, vienas iš „EE“ skyriuje dirbusių pareigūnų. 1995 m. duotame interviu H. C. Vedeleris sakė: „Tai buvo vienas iš mūsų politikos principų bendraujant su Sovietų Sąjunga ir Rytų Europa: niekada nepripažinti Baltijos šalių įtraukimo į Sovietų Sąjungą. Mes visada teigėme, kad šios „pavergtos tautos“ vieną dieną vėl bus nepriklausomomis.“⁷⁸ Į korespondento klausimą „Ar Valstybės departamente buvo žmonių, kurie sakė: „Būkime realistai. Tos šalys dingo, tad pamirštam apie

⁷⁴ GURECKAS, Algimantas P. Vašingtono politika ir pažiūros Lietuvos laisvės reikalu. *Akiračiai*, 1972, vasario mėn., Nr. 2 (36), p. 12.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ J. B. Lietuvos ministeriui Povilui Žadeikiui mirus. *Į Laisvę*, 1957, Nr. 13 (50), p. 82.

⁷⁷ LANDSBERGIS, Vytautas. *Pusbrolis Motiejus: knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laišku ir pasisakymų*. Vilnius: Vaga, 2002, 234 p.

⁷⁸ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project, Harold C. Vedeler*. Interviewed by: Charles Stuart Kennedy; Initial interview date: 1995 08 02 [žiūrėta 2015 02 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.adst.org/OH%20TOCs/Vedeler,%20Harold%20C.toc.pdf>>.

jas⁷⁹, diplomatas atsakė: „Tai ne todėl, kad aš tai žinau („Not that I know of“ – A. P.-B. past.). Jūs žinote, šios šalys turėjo lėšų, kurias mes buvome užblokavę. Jų (diplomatinės misijos – A. P.-B. past.) Jungtinėse Valstijose buvo palaikomos tų blokuojamų lėšų. Mes prižiūrėjome šių lėšų naudojimą.“⁸⁰

Išvados

Visi trijų Baltijos šalių diplomatinė tarnybų šefai (išskyrus S. Lozoraitį ir K. R. Zarinšą bei paskutiniams metais į Paryžių išvykusį dr. S. A. Bačkį) rezidavo JAV, vadovavo čia buvusioms savo šalių atstovybėms. Nauju paskiriamu šefu buvo aukščiausią rangą turintis diplomatas, rezidavęs JAV. Tai demonstravo išskirtinį JAV ir Baltijos šalių santykį.

Po sovietų okupacijos Baltijos šalyse išlikę šių šalių diplomatiniai postai buvo finansuojami iš kiekvienos šalies turimų sąskaitų ar aukso atsargų fondų, saugomų JAV centriniame banke. Kiekviena Baltijos šalių diplomatų pravesta finansinė operacija banke iš anksto buvo suderinta su JAV VD. Savų lėšų turėjimas buvo jei ne lemiamas, tai pagrindinis diplomatų egzistencijos akmuo.

JAV VD nuostata nepripažinti naujų narių Baltijos šalių diplomatiniam korpuse turėjo mažiausiai tris priežastis: nenoras sukelti neigiamos sovietų reakcijos, nenoras dalyvauti atskiro diplomatinio korpuso „vidaus kovose dėl posto“ ir dėl senkančių finansinių lėšų. Į visų trijų Baltijos šalių diplomatų, nepaisant jų skirtingų titulų, JAV VD žiūrėjo vienodai pagarbiai. Patys diplomatai esminiais klausimais veikė pasitarę tarpusavyje, palaikė vieni kitus.

Per visą XX a. sinchroniškai susidėlioję trijų Baltijos šalių diplomatiniai santykiai su JAV, nuo pat jų pradžios 1922-aisiais, taip pat Šaltojo karo metais JAV vedama jų atžvilgiu nepripažinimo politika ir normalių diplomatinė santykių atkūrimas leidžia teigti, kad JAV neišskirdavo kurios nors šalies, o kalbėdavo apie visas Baltijos šalis – Lietuvą, Latviją ir Estiją – kartu, t. y. žiūrėjo į jas kaip į regioną, surištą bendro likimo saitais.

Šaltiniai ir literatūra

1. 1941 12 04 Povilo Žadeikio laiškas prof. K. Pakštui. *Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išsvijęs institutas* (toliau – VDU, LII), f. 1, ap. 7, b. 166, l. 1–3.

⁷⁹ *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project, Harold C. Vedeler.* Interviewed by: Charles Stuart Kennedy; Initial interview date: 1995 08 02 [žiūrėta 2015 02 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.adst.org/OH%20TOCs/Vedeler,%20Harold%20C.toc.pdf>>.

⁸⁰ Ten pat.

2. 1945 08 22 Byries' Circular airgramma to all American diplomatic missions in the other American republics (Confidential). *USA, National archives*, RG-59, General Records of the Department of State, Box No. 2331, 711.60N/8-2245.
3. 1945 08 22 Memorandum of Conversation, Mr. Francis B. Stekens, Division of Eastern European Affairs. Delegation from Lithuania American Council, Inc. *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 6624, 860M.01/8-2245.
4. 1947 03 22 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone pro memo Nr. 509. *Vytauto Didžiojo universitetas, Lozoraičių muziejus* (toliau – *VDU, LM*), f. 2, ap. 1, b. 5, l. 126–127.
5. 1947 06 20 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone pro memo Nr. 590. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 121.
6. 1949 01 26 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone pro memo. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 125.
7. 1949 04 30 Povilo Žadeikio konfidencialus raštas Nr. 853 ministrui S. Lozoraičiui. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 131.
8. 1949 06 11 Povilo Žadeikio konfidencialus raštas Nr. 1172 S. Lozoraičiui. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 132.
9. 1950 01 30 Thompson, Memorandum of Conversation Lithuanian Affairs, Mr. Leonard Šimutis, President of Lithuanian-American Council, Dr. Pius Grigaitis, Secretary of Mr. Michael Vaidyla, Treasurer of. *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2622, 611.60D/1-3050.
10. 1950 11 21 John E. O’Gara, Certifications to the Federal Reserve Bank of New York Pursuant to Section 25 (b) of the Federal Reserve Act, as Amended, Regarding the Accounts at the Bank in the Name of the “Government of Lithuania” and the “Government of Latvia” *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2622, 601.60C11/11-2150.
11. 1950 12 08 Johnson, Memorandum of Conversation, The Latvian Charge Mr. Feldmans (Confidential). *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2622, 601.60C11/12-850.
12. 1952 04 22 Department of State. Memorandum of Conversation “Opening of Account in Swiss Bank in the name of the Lithuanian Legation for the benefit of VLIK” (Supreme Committee for the Liberation of Lithuania). *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 3793, 760D.00/4-2252.
13. 1952 06 30 Juozo Kajecko konfidenciali ir skubi pro memo. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 141–142.
14. 1953 08 26 American Committee for Liberation from Bolshevism, Director of Emigration Relations, B. E. Kuniholm letter to Assistant Secretary of State, Department of State. *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2421, 601.60C11/8-2653.
15. 1954 02 16 Embassy of USA in London, Counselor of Embassy J. K. Penfield to The Department of State, Washington, Appointment of Latvian Representative in Washington. *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2421, 601.60C11/2-1654.
16. 1954 02 16 Latvian Minister in London, Charles Zarine’s letter to John Foster Dulles, Secretary of State, No 534. *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2421, 601.60C11/2-1654.

17. 1954 02 25 Assistant Secretary's letter to Simmons, Acceptance of Dr. Arnolds Spekke as Charge d' Affaires of the Latvian Legation in Washington, (Confidential File). *USA, National archives*, RG-59, Department of State, Decimal file, Box No. 2421, 601.60C11/2-1654.
18. 1956 10 30 Juozo Kajecko pro memo „Iš J. Kajecko pasikalbėjimo su Dr. A. Dinbergs, 1956 m. spalio 29 d.“. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 152.
19. 1959 04 08 LDT pareigūnų pasitarimas. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 240-242.
20. 1960 05 11 Jono Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183-184.
21. 1960 09 20 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 485. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 239.
22. 1961 10 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 396/sl. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 243-244.
23. 1965 11 19 Lietuvos generalinio konsulato Niujorke vicekonsulo A. Simučio raštas Nr. 1568 LDT šefui S. Lozoraičiui. *VDU, LII*, f. 34, A. Simučio archyvas.
24. 1966 03 25 Juozo Kajecko pro memoria Nr. 499. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 249.
25. 1968 07 30 Juozo Kajecko pro memoria „Įvairios informacijos...“ Nr. 1151. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 257.
26. 1970 08 25 Juozo Kajecko pro memoria „Nauji vadovai V. Dep-te mūsų reikalais“ Nr. 1202. *VDU, LM*, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 262.
27. 1970 12 20 Alberto Geručio pro memoria išrašas. *VDU, LII*, f. 34, A. Simučio archyvas.
28. 1984 05 25 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone atstovo dr. S. A. Bačkio pro memoria Nr. 1037-1044. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 656, ap. 2, b. 36, l. 67.
29. 1988 09 19 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone atstovo S. Lozoraičio (jaunesniojo) pro memoria Nr. 501. *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 50, l. 52.
30. Ateitis priklauso ryžtingiesiems. Pokalbis su nepriklausomos Lietuvos atstovu dr. S. A. Bačkiumi Vašingtone. *Tėviškės žiburiai*, 1982, vasario 18, Nr. 8 (1671), p. 1.
31. BAČKIS, Stasys Antanas. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999. 48 p.
32. BERNSTEIN, Adam. Richard Johnson. *The Washington Post*, 2011, gruodžio 7 [žiūrėta 2015 03 01]. Prieiga per internetą: <https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/2011/12/06/gIQApp9LdO_story.html>.
33. DOBBS, Michael. Poland to Expell Two US Diplomats Who Met With Activist. *The Washington Post*, 1982, gegužės 11 [žiūrėta 2015 10 31]. Prieiga per internetą: <<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1982/05/11/poland-to-expell-2-us-diplomats-who-met-with-activist/3a8de365-0c41-4eae-8734-f442d64f7008/>>.
34. Foreign Relations: persona too grata. *Times*, 1958, birželio 2 [žiūrėta 2015 11 03]. Prieiga per internetą: <<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,893924,00.html>>.
35. GOBLE, Paul A. Organizational Charts and Policy Outcomes. *Diplomaatia*, 2005, february, No. 17 [žiūrėta 2015 10 29]. Prieiga per internetą: <<http://www.diplomaatia.ee/en/article/organizational-charts-and-policy-outcomes/>>.
36. GURECKAS, Algimantas P. Vašingtono politika ir pažiūros Lietuvos laisvės reikalui. *Akiračiai*, 1972, vasario mėn., Nr. 2 (36), p. 12-13.

37. HIDDEN, John; MADE, Vahur; SMITH, David J. *The Baltic Question During the Cold War*. London: Routledge, 2008. 209 p.
38. J. B. Lietuvos ministeriui Povilui Žadeikiui mirus. *Į Laisvę*, 1957, Nr. 13 (50), p. 82–83.
39. JONUŠAUSKAS, Laurynas. *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003. 414 p.
40. KRAUJALIS, Ramojus. *Lietuva Vakarų politikoje: Vakarų valstybių nuostatos Lietuvos okupacijos ir aneksijos klausimu 1940–1953 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. 312 p.
41. LANDSBERGIS, Vytautas. *Pusbrolis Motiejus: knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo laiškų ir pasisakymų*. Vilnius: Vaga, 2002. 421 p.
42. LUKES, Igor; SIEBER, Karel. The Dog That Didn't Bark: Czechoslovakia and the 1956 Events in Poland. In: *The Polish October 1956 in World Politics* Ed. By J. Rowiński. Warsaw, 2007, p. 153–174.
43. McHUGH, James T.; PACY, James S. *Diplomats without a country: Baltic diplomacy, International law, and the Cold War*. London: Greenwood Press, 2001. 282 p.
44. PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940–1983)*. Vilnius: Versus aureus, 2012. 407 p.
45. PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014. 247 p.
46. PIIRIMÄE, Kaarel. *Roosevelt, Churchill, and the Baltic Question: Allied Relations During the Second World War*. New York, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014. 256 p.
47. Raymond Lisle, 83, Dean School. *New York Times*, 1994, vasario 18 [žiūrėta 2015 10 31]. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/1994/02/18/obituaries/raymond-lisle-83-dean-of-law-school.html>>.
48. RASTENIS, Vincas. Lietuvos diplomatinė tarnyba. Iš: *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos: straipsnių rinkinys*. Sud. D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 314–321.
49. Resolution Concerning Emergency Authority, No. 6.4. In: *The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940. Documents and Materials*. Ed. by I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D. A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga. Riga, 1995, p. 173–174.
50. SHINHOSTER LAMB, Yvonne. Harold C. Vedeler; Diplomat Witnessed Hitler's Rise. *The Washington Post*, 2007, birželio 8 [žiūrėta 2015 10 26]. Prieiga per internetą: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/07/AR2007060702368.html>>.
51. SKIRIUS, Juozas. *Julius J. Bielskis (1891–1976): gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004. 258 p.
52. *The Association for Diplomatic Studies and Training Foreign Affairs Oral History Project, Harold C. Vedeler*. Interviewed by: Charles Stuart Kennedy; Initial interview date: 1995 08 02 [žiūrėta 2015 02 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.adst.org/OH%20TOCs/Vedeler,%20Harold%20C.toc.pdf>>.

53. VELIČKAITĖ, Lidija. Amerikos baltų laisvės lygos veikla ir siekiai. *Pasaulio lietuvis*, 2012, Nr. 09/511, p. 30–34.

Several Observations about the Relations between Baltic Diplomats and the US Department of State

Asta Petraitytė-Briedienė

Vytautas Magnus University, K. Donelaičio St. 58, Kaunas, Lithuania,
e-mail: asta.petraityte-briediene@vdu.lt

Summary

The establishment of the first cross-border contacts between Lithuanians, Latvians, Estonians and the US can be traced back to 1919. On 28 July 1922, the US gave its de facto and de jure recognition to the Baltic States. Nearly century-long Baltic-US diplomatic relations have never been discontinued. Due to the Soviet occupation, in 1940 the US was forced to withdraw its diplomats from the Baltic States. However, the diplomatic representations of these countries on the territory of the US remained in operation to this day. The Baltic diplomats residing in the US maintained regular contact with the US Department of State. It is a valuable exception in the history of international diplomacy of the 20th century. The history of development and the problems of these relations constitute the object of this research. Chronological limits: 1940–1991. The research of relations between the Baltic States and the US Department of State is based on the documents of the US Department of State kept in the National Archives in Washington (NARA) as well as the Lithuanian Central State Archives (LCSA), the documents of other archives and their analysis. The aim: to present how the Baltic States evaluated the US support and what their tactics was. Second, the research aims to reveal the approach of the US Department of State towards Baltic diplomats. The search for answers to the questions posed, which primarily took place in the archives of the US Department of State, highlights the novelty of the topic.

The text presents the chiefs and diplomats of diplomatic services of the three Baltic States residing in the US. It is highlighted that all chiefs of the Baltic States (except for Stasys Lozoraitis and K. R. Zarinš) resided in the US; they presided over the representations of their countries in the US. It is an indication of the exclusive orientation of the Baltic States towards the US. The analysis of archival material leads to the conclusion that even if the Baltic representatives felt any unexposed differences among themselves, they were never demonstrated in public. The diplomats acted on the key issues having previously agreed on them and supported each other. Their meetings were held periodically, every several months. It is concluded that such tactics was not random because their unity was first of all beneficial to themselves. The diplomatic posts of the

Baltic States were funded from the accounts or gold reserves of each of the countries held in the Central Bank of the United States. Own funds were the decisive, or at least the main, cornerstone for the existence of diplomats. Each transaction made at the bank by the diplomats of the Baltic States was coordinated with the US Department of State in advance.

When presenting the relations between the Baltic States and the US Department of State, the evaluations and attitudes of the latter were very important. First of all, the position of the US – not to recognise the incorporation of the Baltic States into the Soviet Union. It was one of political principles in communication with the Soviet Union. Therefore, the Baltic diplomats did not face a “legal death” in 1940; they were recognised. The review of the archival material leads to the conclusion that the relations between Lithuanian, Latvian and Estonian diplomats and the heads and officers of the US Department of State were based on moderate friendliness. The Baltic diplomats were equal among the members of the whole diplomatic corps of foreign countries residing in the US. However, the analysis of archival data leads to the conclusion that the favour of officers from the US Department of State was equivalent to the moderate position of diplomats from the three Baltic States and their strong sense of responsibility. The most rigid position of the US Department of State with respect to Baltic diplomats was not to admit new members into the existing consular corps who were not citizens of their country and had not served in foreign ministries prior to the countries’ occupations. Gradually, the position of the US Department of State became milder. A deeper analysis leads to the conclusion that it had at least three reasons: unwillingness to evoke a negative reaction of the Soviets; reluctance to get involved in the “interior struggle over the post” of an individual diplomatic corps, and the reducing financial resources. Eventually, the US Department of State was a highly inert institution because after the events of Hungary and Prague in particular, the US were afraid to give any hope and to make commitments which it could not fulfil. In other words, the Baltic States had to wait for a good moment and to liberate by themselves. The other statement: from 1922, the relations between the US and the Baltic States were handled jointly, and it was only from 1990 that the name “Baltic States” was replaced with “Lithuania”, “Latvia”, “Estonia”. Hence, for a long period of time the US considered the Baltic States a region bound by the ties of common fate.

Įteikta / Received 2016 01 07
Priimta / Accepted 2016 11 26